

ВІДГУК

опонента **ДАНЬКА Юрія Івановича**

доктора економічних наук, професора, проректора з наукової та міжнародної діяльності Сумського національного аграрного університету

на кваліфікаційну роботу **РІВЛІСА Ігоря** на тему:
«Глобальне управління відходами та корпоративна соціальна відповідальність»,
подану на здобуття ступеня доктора філософії за
спеціальністю 073 «Менеджмент»

Актуальність теми кваліфікаційної роботи. Неefективне поводження з відходами, зокрема, неefективна їх утилізація, призводить до забруднення повітря, води та ґрунту. Відкриті та антисанітарні звалища призводять до забруднення питної води, появу інфекцій та поширення захворювань. Дуже гострою є дана проблема в країнах, що розвиваються, та країнах з низьким рівнем доходу. Нагромадження відходів забруднює екосистеми, а токсичні речовини з електронного сміття та промислових відходів шкодять здоров'ю мешканців міст і навколишньому середовищу. Окрім цього, в країнах, що розвиваються, економічні суб'єкти приділяють недостатньо уваги належному поводженню зі спеціалізованими відходами (пластик, сільськогосподарська біомаса, електронне обладнання). Тому процес оптимізації управління побутовими відходами має системний характер, потребує розробки локальних пілотних проєктів та залученням стейкхолдерів усіх рівнів.

Корпоративна соціальна відповідальність передбачає ведення бізнесу, що пропонує ініціативи та рішення, спрямовані на покращення навколишнього середовища, життя людей та суспільства в цілому. Компанії, що працюють за даними принципами, мають високий рівень відповідальності перед своїми стейкхолдерами (працівниками, клієнтами, інвесторами) і роблять все можливе для задоволення їхніх потреб. Корпоративна соціальна відповідальність також передбачає позитивне ставлення та зацікавленість в таких суспільно важливих питаннях, як навколишнє середовище, добробут та міська інфраструктура. Розвиток бізнесу на засадах корпоративної соціальної відповідальності

дозволить компаніям забезпечити реалізацію рішень, спрямованих на поліпшення стану навколишнього середовища та екології. Згадані ознаки актуалізують питання поводження з відходами та формування корпоративної соціальної відповідальності на глобальному і локальному рівнях та вимагають розробки комплексної моделі реалізації екологічних стратегічних пріоритетів бізнес.

З огляду на це, дисертаційна робота Ігоря РІВІЛІСА, метою якої є обґрунтування теоретичних концепцій управління відходами та формування соціальної корпоративної відповідальності в контексті розробки прикладної моделі реалізації екологічних стратегічних пріоритетів бізнесу є актуальною.

Подана до захисту кваліфікаційна робота містить наукові положення, що знайшли відображення у матеріалах прикладних досліджень Західноукраїнського національного університету, зокрема: фундаментального наукового дослідження на тему «Національна концепція екобезпеки суспільства та інклюзії циркулярної економіки в умовах пандемії» (номер державної реєстрації 0121U109485); фундаментального наукового дослідження на тему «Концепція відновлення та зеленої реконструкції України» (номер державної реєстрації 0124U000003); реалізації міжнародного проекту (Erasmus+ Jean Monnet Module) на тему «Європейська інклюзивна циркулярна економіка: пост-воєнний та пост-пандемічний модуль для України» (реєстраційний номер 101085640); госпдоговірного наукового дослідження на тему «Трансформація бізнесу в умовах сталого розвитку глобальної економіки» (договір № МЕВ-33-2023 від 10.05.2023); госпдоговірного наукового дослідження на тему «Формування екологічного бренду компанії на зовнішніх ринках» (Договір № МЕВ-37-2024 від 25.04.2024), в рамках яких автором удосконалено теоретичні та методичні положення управління відходами та корпоративної соціальної відповідальності.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у кваліфікаційній роботі. Кваліфікаційна робота містить чітко визначені мету та завдання, обґрунтовані методичні підходи щодо шляхів її досягнення, логічно побудовану структуру, узагальнення

теоретичного характеру, а також пропозиції з удосконалення теоретичних, методичних та організаційних засад управління відходами та корпоративної соціальної відповідальності. Дослідження та висновки в кваліфікаційній роботі Ігоря РІВІЛІСА викладено послідовно, завдяки чому логіка дослідження чітко простежується за розділами дисертаційної роботи. Висновки та рекомендації роботи достатньо обґрунтовані та підтверджуються результатами апробації основних положень дисертації. Достовірність наукових положень, висновків та рекомендацій підтверджується використанням широкої інформаційної бази за темою кваліфікаційної роботи.

У роботі було використано різноманітні методи наукових досліджень і спеціальні методи пізнання, зокрема аналізу та синтезу, індукції та дедукції, методи порівняльного аналізу, систематизації, абстрактно-логічного, історико-хронологічного та статистичного аналізу. Використання сучасних методів наукових досліджень дозволило забезпечити досягнення поставленої мети та вирішення завдань дослідження, отримати важливі теоретичні та практичні результати. Висновки, що зроблені в роботі є логічно обґрунтованими, підтверджуються реальним аналізом, як теоретичних джерел, так і поточного стану управління відходами та корпоративної соціальної відповідальності.

Основні теоретичні та методичні положення кваліфікаційної роботи Ігоря РІВІЛІСА отримали позитивну оцінку наукової спільноти у процесі апробації.

Викладене вище дає можливість висловити позитивний висновок стосовно наукового рівня, достовірності подання в кваліфікаційній роботі матеріалу, теоретичних обґрунтувань і аргументації, винесених на захист положень, практичного значення висновків і рекомендацій, що випливають із дисертації Ігоря РІВІЛІСА.

Структура та обсяг кваліфікаційної роботи. Кваліфікаційна робота написана англійською мовою, містить анотації українською та англійською мовами, вступ, три розділи, висновки, список використаних джерел та додатки.

У першому розділі кваліфікаційної роботи «Теоретико-методологічні основи дослідження управління відходами та корпоративної соціальної відповідальності» розкрито питання генезису теоретичних підходів до

дослідження концепції управління відходами, проведено теоретичну ідентифікацію теорії корпоративної соціальної відповідальності, досліджено концепцію екологічного менеджменту в системі поводження з відходами. Досліджено, що відходи можуть проявлятися в різних формах, і їх класифікація може мати різні виміри (фізичний стан, властивості, можливість повторного використання, здатність до біологічного розкладання, походження та масштаб впливу на навколишнє середовище) (с. 12). Встановлено, що стале управління відходами значною мірою залежить від визначення і класифікації «відходів», які тісно пов'язане з діяльністю та способом життя людини (с. 22). Встановлено, що представницькі стратегії охоплюють екологічно свідомі методи виробництва, такі як використання менш небезпечних матеріалів, впровадження сучасних систем для моніторингу зберігання небезпечних матеріалів і впровадження інноваційних методів хімічної нейтралізації та збереження води (с. 23).

Адаптовано піраміду корпоративної соціальної відповідальності Керролла до сучасних інфраструктурних умов соціальної відповідальності компанії щодо її взаємодії в глобальному вимірі (с. с. 29-34). Охарактеризовано основні властивості та характеристики теорій КСВ, зазначено, що фірма має моральний обов'язок досягати соціальних та екологічних цілей на додаток до фінансової вигоди (с. 35). Досліджено, що створення комплексної системи управління екологічною безпекою дозволяє підприємствам використовувати синергетичні переваги всіх її компонентів, таким чином оптимізуючи використання життєво важливих матеріалів і організаційних ресурсів (с. с. 36-37). Встановлено, що сфера управління навколишнім середовищем охоплює соціально-економічні, політичні та наукові аспекти, зосереджуючись на розробці рішень реальних проблем, пов'язаних із видобутком ресурсів, утворенням відходів та взаємодією людини з природою (с. 39). Підтверджено, що ключова роль управління навколишнім середовищем полягає в покращенні фізичних, соціальних та економічних аспектів підприємства чи проекту (с. с. 42-43). Як результат, встановлено, що управління навколишнім середовищем фокусується на вирішенні фундаментальної проблеми – прогресу технології та мінімізації її впливу на природне середовище (с. с. 48-49).

Другий розділ кваліфікаційної роботи «Дослідження глобального управління відходами та корпоративної соціальної відповідальності» присвячено аналізу поводження з відходами в системі циркулярної трансформації; оцінці особливостей корпоративної соціальної відповідальності в умовах нестабільності; та аналізу рівня викидів в умовах глобальної транснаціоналізації. Це дозволило окреслити рівні циркулярності, розробити варіанти співпраці муніципалітетів у сфері збору відходів та концепцію переходу від лінійного управління відходами до концепції циркулярного управління ресурсами (с. с. 61-66). Основні напрямки повинні включати забезпечення як міжнародного, так і місцевого фінансування систем безвідходного виробництва, розробку комплексних дорожніх карт і нормативно-правової бази для сприяння їх реалізації, а також інтеграцію цілей безвідходного використання в місцеві та національні кліматичні стратегії, такі як ініціативи щодо зменшення викидів метану (с. с. 67-68). Аналізуючи бізнес-операції, варто відзначити, що соціально відповідальні компанії надають пріоритет розвитку своїх співробітників, спрямовуючи на це близько 10% своїх ресурсів (с. с. 72-75). Як результат, досягнення цілей сталого розвитку може забезпечити значні економічні вигоди для компаній, які інвестують у розробку інноваційних рішень і трансформаційних змін.

Обґрунтовано, що виконанню корпоративної відповідальності у сфері поводження з відходами часто перешкоджають регуляторні бар'єри та відсутність стандартизованих методів управління відходами (с. с. 78-81). Наголошено, що технологічний прогрес відіграв вирішальну роль у зміцненні практик сталого поводження з відходами. Як результат, компанії можуть використовувати такі технології, як «розумні» контейнери для ефективного збирання сміття, а також передові методи переробки, щоб покращити процеси управління відходами та зменшити вплив на навколишнє середовище (с. с. 94-95). Доведено, що споживачі все більше усвідомлюють екологічні наслідки своїх рішень про покупку та активно шукають компанії, які надають пріоритет екологічним методам утилізації відходів. Ця зростаюча тенденція спонукає

компанії бути прозорими щодо своїх ініціатив поводження з відходами та активно брати участь у екологічно відповідальних практиках.

У третьому розділі кваліфікаційної роботи «Перспективи розвитку системи управління відходами та вдосконалення корпоративної соціальної відповідальності» акценти здійснено на ключові напрями вдосконалення системи управління відходами; шляхи реалізації стратегії управління корпоративною соціальною відповідальністю; та модель управління відходами в системі корпоративної соціальної відповідальності. Встановлено, що у сучасному бізнес-ландшафті надійна система управління відходами стає все більш важливою, адже із зростанням населення світу та зростанням попиту на продукти та послуги, підприємства утворюють більшу кількість небезпечних та безпечних відходів (с. с. 105-106). Встановлено, що блокчейн має потенціал для революції в управлінні відходами, впроваджуючи маркери цифрових активів, наприклад маркери безпеки, які пов'язуються з відходами в розумних містах для їх відстеження (с. с. 106-108). Обґрунтовано, що впровадження стратегії корпоративної соціальної відповідальності в діяльність організації може бути більш ефективним з використанням штучного інтелекту. ШІ може допомогти компаніям відстежувати та звітувати про ефективність корпоративної соціальної відповідальності, а також виявляти та усувати будь-які прогалини та ризики (с. с. 119-122). Аргументовано, що успішне впровадження екологічно відповідальних практик транснаціональними компаніями веде до підвищення стійкості бізнесу шляхом покращення відносин із зацікавленими сторонами, зменшення екологічних ризиків і підвищення конкурентоспроможності продукції (с. 132). Доведено, щоб підвищити ефективність екологічно свідомих практик у рамках корпоративної соціальної відповідальності, потрібно: інтегрувати екологічні принципи в систему стратегічного управління, створити спеціальну команду менеджерів для реалізації екологічних ініціатив, провести регулярний екологічний аудит з умовою забезпечення пріоритетності бізнес-інтересів в цих проектах (с. с. 133-135).

Структурна побудова кваліфікаційної роботи РІВІЛІСА Ігоря відповідає кваліфікаційним ознакам, стиль викладення та подача матеріалу дослідження є

логічними, послідовними та зв'язаними єдиною цільовою спрямованістю. Кваліфікаційна робота містить достатню кількість таблиць, схем, рисунків, графіків, які подаються безпосередньо в основній частині дисертації і виносяться в додатки. Мова кваліфікаційної роботи лаконічна, коректна та зрозуміла. За структурою та оформленням робота відповідає сучасним вимогам до оформлення дисертацій, які затверджені наказом Міністерства освіти і науки України від 12 січня 2017 р. № 40 «Про затвердження Вимог до оформлення дисертації».

Сукупність наукових положень, висновків і рекомендацій, викладених у кваліфікаційній роботі, та їх практичне значення дають змогу зробити висновок про завершеність, цілісність і структурованість кваліфікаційної роботи РІВЛІСА Ігоря.

Оцінка наукової новизни положень і отриманих результатів кваліфікаційної роботи. До результатів, що одержали обґрунтування у кваліфікаційній роботі, мають теоретичне та практичне значення, та визначають наукову новизну дисертації віднесено такі:

— у роботі розроблено модель управління відходами в системі корпоративної соціальної відповідальності, яка базується на способах реалізації екологічного менеджменту та напрямках корпоративної соціальної відповідальності. Наведено інструменти вдосконалення системи управління відходами, окреслено підходи процесу розвитку КСВ як стратегії управління, визначено складові стратегії реалізації корпоративної соціальної відповідальності та взаємонапрямки КСВ в умовах кризи (с. с. 130-135);

— удосконалено концепцію екологічного менеджменту в системі управління відходами шляхом аналізу системи екологічного менеджменту. Обґрунтовано переваги застосування екологічного менеджменту та розроблено інструменти впровадження екологічного менеджменту (с. с. 42-48);

— удосконалено термінологію, зокрема, деталізовано сутнісні характеристики поводження з відходами та обґрунтовано поняття відходів. Обґрунтовано термін «ієрархія відходів» варіантами, проранжованими в порядку переваг мінімізації відходів (с. с. 19-23);

— удосконалено оцінку особливостей корпоративної соціальної відповідальності в умовах нестабільності шляхом виділення етапів і підходів соціальної відповідальності бізнесу. Окреслено проблеми і загрози корпоративної соціальної відповідальності (с. с. 71-79);

— набули подальшого розвитку властивості та характеристики теорій КСВ через такі виокремлені ключові компоненти, як життєздатність теорії КСВ, переваги застосування теорії КСВ та проблеми у застосуванні теорії КСВ (с. с. 34-37);

— набули подальшого розвитку характеристики видів корпоративної соціальної відповідальності шляхом виділення зовнішньої та внутрішньої спрямованості КСВ. Проведена теоретична ідентифікація теорій корпоративної соціальної відповідальності шляхом класифікації еволюції теорій КСВ за трьома основними фазами (с. с. 28-32);

— набули подальшого розвитку аналіз поводження з відходами в системі циркулярної трансформації та аналіз рівня викидів в умовах глобальної транснаціоналізації. Це дозволило окреслити рівні циркулярності, розробити варіанти співпраці для збору відходів для муніципалітетів і розробити концепцію переходу від лінійної концепції управління відходами до циклічної концепції управління ресурсами (с. с. 59-66).

Значення результатів виконаного дослідження для науки і практики.

Теоретичне значення роботи полягає у вирішенні наукової проблеми та розробці пропозицій з управління відходами та формування соціальної корпоративної відповідальності в контексті розробки прикладної моделі реалізації екологічних й стратегічних пріоритетів бізнесу.

Практичне значення одержаних результатів дисертаційної роботи полягає в тому, що основні теоретичні положення дослідження ключових напрямів удосконалення системи управління відходами та шляхів реалізації стратегії управління корпоративною соціальною відповідальністю можуть бути використані в практичній діяльності суб'єктів господарювання, в подальших наукових розробках, а також у навчальному процесі при підготовці здобувачів вищої освіти. Представлені результати дослідження, доведені до рівня

практичних напрацювань та рекомендацій, підтверджені довідкою про впровадження, наданою Західноукраїнським національним університетом (довідка № 21/69.2024 від 28.06.2024 р.) про участь у виконанні науково-дослідних робіт.

Повнота висвітлення наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, в опублікованих працях, зарахованих за темою дисертації. Основні положення кваліфікаційної роботи, що мають наукову новизну змістовно та аргументовано розкрито в опублікованих працях. За основними результатами дисертаційної роботи опубліковано 11 наукових праць, з яких 3 статті у виданнях, що індексується в міжнародних наукометричних базах Scopus та Web of Science, 3 статті – в наукових фахових виданнях України, 1 стаття – в іноземному періодичному виданні, 4 публікації апробаційного характеру.

Опубліковані наукові праці Ігоря РІВІЛІСА, які зараховані за темою дисертації, відповідають вимогам чинного порядку присудження ступеня доктора філософії. Кількість та обсяг друкованих праць дають авторові право для публічного захисту дисертації.

Відсутність (наявність) порушення академічної доброчесності. Наукові результати дисертації отримано автором особисто. Із наукових праць, опублікованих у співавторстві, у дисертації використано тільки ті ідеї і положення, які отримані автором особисто.

Порушень академічної доброчесності у дисертаційній роботі Ігоря РІВІЛІСА не виявлено. Дисертація містить посилання на відповідні джерела інформації, надана достовірна інформація про використані методи та результати проведеного дослідження, дотримані норми законодавства про авторське право та суміжні права. Все це дозволяє зробити висновок про дотримання автором дисертаційної роботи вимог і правил академічної доброчесності.

Дискусійні положення та зауваження до дисертації. Оцінюючи кваліфікаційну роботу Ігоря РІВІЛІСА, яка виконана на достатньо високому науковому рівні слід висловити деякі зауваження, що можуть бути підставою для дискусії під час захисту:

1) на с. 64 автор зауважує, що неправильне поводження з відходами створює серйозні ризики для навколишнього середовища та здоров'я людей, перешкоджає прогресу людського та міського розвитку, економічному зростанні та досягненню Цілей сталого розвитку ООН, зокрема ЦСР 12 – зниження ресурсоемності економіки та забезпечення екологічної безпеки. Проте, доцільно було б, описуючи перехід від лінійного управління відходами до циклічного управління ресурсами, дати більш детальну характеристику сталих моделей споживання та виробництва.

2) на с. 71 автор наводить етапи та підходи соціальної відповідальності бізнесу, з точки зору корпоративного егоїзму, корпоративного альтруїзму, соціальних вимог, залучення стейкхолдерів та етичного обов'язку. Варто було б детальніше показати взаємозв'язок використання конкретного підходу на відповідному етапі із врахуванням досягнення економічних результатів та сталого розвитку бізнесу.

3) на с. с. 90-93 автор провів аналіз рівня викидів в умовах глобальної транснаціоналізації, проаналізувавши країни ЄС. Проте даний аналіз недостатньо сфокусований на проблемах викидів в Україні.

4) на рисунку 3.1 «Удосконалення системи управління відходами» с. 103 автор наводить сфери, які повинен охоплювати план поводження з відходами. Доцільно було б більш детально охарактеризувати дані сфери, зокрема стратегії поводження з відходами та стратегії їх мінімізації.

5) на с. 125 автор зображає рисунок 3.5 «Взаємонапрямки корпоративної соціальної відповідальності в умовах кризи». Даний рисунок охоплює кроки для підвищення корпоративної соціальної відповідальності, яка спрямована на задоволення потреб різних стейкхолдерів. Варто було б більш детально описати зміну потреб різних стейкхолдерів в умовах кризи.

Наведені зауваження і дискусійні моменти вказують на деякі суперечливі аспекти дослідження. Проте загалом вони засвідчують актуальність, складність і багатогранність обраної теми, її практичну значущість та суттєво не впливають на якісні характеристики кваліфікаційної роботи.

Загальний висновок і оцінка кваліфікаційної роботи

Кваліфікаційна робота Ігоря РІВІЛІСА на тему «Глобальне управління відходами та корпоративна соціальна відповідальність» є завершеним науковим дослідженням, результатом якого є наукове обґрунтування теоретичних засад управління відходами та формування соціальної корпоративної відповідальності в контексті розробки прикладної моделі реалізації екологічних й стратегічних пріоритетів бізнесу.

За своїм змістом, фаховим спрямуванням кваліфікаційна робота відповідає спеціальності 073 «Менеджмент» галузі знань 07 «Управління та адміністрування», а за якістю та рівнем теоретичних та практичних розробок – рівню кваліфікаційної роботи на здобуття ступеня доктора філософії, має унікальний авторський підхід до вирішення наукового завдання.

Загалом кваліфікаційна робота «Глобальне управління відходами та корпоративна соціальна відповідальність» за змістом, обґрунтованістю наукових положень та рекомендацій, рівнем наукової новизни відповідає вимогам Постанови Кабінету Міністрів України від 12.01.2022 р. № 44 «Про затвердження Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», а її автор – РІВІЛІС Ігор, заслуговує на присудження ступеня доктора філософії за спеціальністю 073 «Менеджмент».

Офіційний опонент:

**доктор економічних наук, професор,
проректор з наукової та міжнародної
діяльності Сумського національного
аграрного університету**

Юрій ДАНЬКО